

УДК 658.114.5

М. А. Міненко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД,
Національний університет харчових технологій

ВПЛИВ ФАХОВИХ ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Встановлено важливість впливу становлення фахових виробничих об'єднань та побудови стійкої системи продовольчої безпеки на механізм функціонування моделі сталого розвитку агропромислової сфери України.

Ключові слова: фахові виробничі об'єднання, фахове, інституційно спроможне, соціально відповідальне середовище; продовольча безпека, сталий розвиток.

ВСТУП

Характерною ознакою минулого століття було нестримне прагнення людства до забезпечення економічного і технологічного розвитку. Успіх вимірювався переважно зростанням валового внутрішнього продукту в межах однієї країни. Вважалося, що це автоматично приведе до значного підвищення рівня життя людей. Науково-технічний прогрес завжди забезпечувався за рахунок необмеженої та безвідповідальної експлуатації природних ресурсів. Суспільство такого типу фактично жило за рахунок майбутніх поколінь. Як наслідок, на початку ХХІ ст. людство постало перед глобальними екологічними проблемами, голодом та бідністю, що призвело до численних регіональних конфліктів.

Разом з тим, усвідомлення катастрофічності існуючого становища, взаємозалежність усіх еколого-економічних і соціальних процесів на планеті, виникнення конфліктів за переділ природних ресурсів стало причиною розробки різноманітних концепцій розвитку суспільства. Учасники процесу звернули увагу на урегулювання міжнародних відносин шляхом налагодження партнерських відносин між конфліктуючими сторонами. При цьому розвиток інтеграційних процесів між розвинутими країнами висунув проблему продовольчої безпеки у ряд першочергових, а в умовах прагнення України інтегруватися у європейське співтовариство вона набула особливого значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблему сталого розвитку, можна виді-

лити О.Ф. Болацького, І.К. Бистрякова, Д.С. Лисецького, Л.Я. Новаковського, П.С. Погребняка, П.П. Руснака, Ю.Ю. Туниці, М.А. Хвесика та ін.

Питання формування продовольчої безпеки вивчені в працях В.Г. Андрійчука, П.П. Борщевського, Л.В. Дейнеко, І.І. Лукінова, Б.Й. Пасхавера, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ситуація, що склалась, спонукає науковців проводити дослідження взаємозв'язку продовольчої безпеки, сталого розвитку суспільства в цілому і агропромислової сфери зокрема, а також впливу на побудову їх моделей процедури формування фахового, інституційно спроможного, соціально відповідального середовища та становлення фахових виробничих об'єднань.

РЕЗУЛЬТАТИ

Продовольча безпека посідає важливе місце в концепціях національної безпеки усіх країн, є складовою економічної безпеки держави та орієнтиром для побудови сталого розвитку агропромислової сфери. Лише та держава здатна проводити незалежну політику, яка може гарантувати продовольчу безпеку в будь-яких умовах. Для України особливе її значення зумовлюється соціально-економічним, екологічним становищем і демографічною ситуацією.

На думку вітчизняних політиків, проблеми продовольчої безпеки в Україні не існує, оскільки 93,4 % харчових продуктів, які споживає населення України, припадає на долю вітчизняних товаровиробників [3]. Проведені ж дослі-

дження вчених показують, що рівень споживання майже усіх продуктів в Україні значно нижчий, ніж у розвинутих країнах світу. Так, наприклад, рівень споживання м'яса в Україні на 70 % нижчий, ніж в США та Франції, і на 65 %, ніж в Німеччині. Це також стосується молока, фруктів і ягід, риби, овочів, яєць: у 2008 році на одну особу вжито риби і рибопродуктів 87 % від раціональних норм споживання, овочів — 80 %, м'яса і м'ясопродуктів — 64 %, молока і молочних продуктів — 56 %, фруктів — 49% [4]. У 2009 році

вжито риби і рибопродуктів 76 %, овочів — 85 %, м'яса і м'ясопродуктів — 60 %, молока і молокопродуктів — 56 %, фруктів — 51 % [5] (табл. 1).

При цьому д.е.н. П.П. Руснак вважав, що за останні роки рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі (2500 ккал проти 2928 ккал на одного українця за умов збереження нормативної структури продовольства), а за споживання протеїнів тваринного походження він нижче цього порогу і знаходиться у стані продовольчої небезпеки.

Разом із тим, актуальною проблемою забезпечення продовольчої безпеки є належний розвиток аграрної сфери. Сільське господарство України залишається збитковим. Порівняно з розвинутими країнами продуктивність праці зменшилася в 10 разів і має тенденцію щодо зниження, порушення товарно-грошових відносин зумовило майже повну зупинку відтворення основних виробничих фондів та неможливість технічного переоснащення галузей агропромислового комплексу. Україна втрачає свої позиції на світовому ринку, перетворюється в імпортера продовольства. Зниження рівня продовольчого споживання у кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення і тривалості його життя. Проблема продовольчої безпеки є не тільки аграрною. Потребує вирішення контрабанда продовольства, яка несе загрозу економіці, особливо здоров'ю населення [6].

За інформацією Світового банку, продовольча криза на планеті призвела до зuboжіння

Таблиця 1. Споживання продуктів харчування в Україні (на одну особу на рік, кг) [13]

Продукти харчування	Норми харчування		Обсяги споживання					Коефіцієнти відповідності обсягів споживання 2009 р. до раціональної норми	Коефіцієнти зміни обсягів споживання 2009 р. до рівня 1990р.
	Раціональні	Мінімальні	1990	2000	2007	2008	2009		
М'ясо і м'ясопродукти	83	52	68	32,8	45,7	50,6	49,7	0,60	0,73
Молоко і молокопродукти	380	341	373	199,1	224,6	213,8	212,4	0,56	0,57
Яйця, шт.	290	231	272	166	252	260	272	0,94	1,00
Риба і рибопродукти	20	12	17,5	8,4	15,3	17,5	15,1	0,76	0,86
Хліб і хлібопродукти	101	94	141	124,9	115,9	115,4	111,7	1,11	0,79
Картопля	124	96	131	135,4	130,4	131,8	133	1,07	1,02
Овочі та баштанні	161	105	102	101,7	118,4	129,2	137,1	0,85	1,34
Плоди, ягоди, виноград (без переробки на вино)	90	68	47	29,3	42,1	43,5	45,6	0,51	0,97
Цукор	38	32	59	36,8	40	40,9	37,9	0,99	0,64
Олія	13	8	11,6	9,4	14,3	15	15,4	1,18	1,33

100 мільйонів осіб у країнах з низькими прибутками. За даними звіту ООН, більше 40 країн світу потерпає від нестачі продовольства у зв'язку з різким підвищенням цін на продукти харчування. Слід зауважити, що така ситуація розвивається за умов цілком достатнього світового виробництва продовольства, що дозволяє задовольнити зростаючі потреби населення планети. За даними Організації з продовольства й сільського господарства ООН, у світі голодує приблизно 800 млн осіб. Експерти організації вважають, що головною причиною є нерівномірність розподілення продуктів серед країн і континентів, як наслідок, боротьби за встановлення контролю над природними ресурсами, що вичерпуються [7].

Головна функція сталого розвитку в даному контексті — це забезпечення продуктами харчування зростаючого попиту населення за умови збереження та відновлення природного середовища. Неможливо досягти стану продовольчої забезпеченості, не забезпечивши населення продуктами харчування в обсягах, достатніх для повноцінного задоволення потреб людей у продовольстві. При цьому необхідно враховувати, що особливу роль відіграє виробництво екологічно чистих і безпечних для здоров'я продуктів [8], що повинно стати одним із головних пріоритетів діяльності фахових виробничих об'єднань, які хочуть представляти інтереси галузей переробної або харчової промисловості та аграрної сфери.

Безпека харчових продуктів і продовольчої сировини належить до основних факторів, що визначають здоров'я населення. Це одна із со-

ціальних складових концепції сталого розвитку агропромислової сфери. Відомо, що близько 70% шкідливих речовин надходить в організм людини разом із продуктами харчування. Екологічно чистими і безпечними для здоров'я прийнято вважати продукти, що не містять токсичних речовин, не мають канцерогенів, не справляють мутагенних чи інших небезпечних впливів на організм людини [9]. Щоб забезпечити реалізацію цієї складової, необхідно впроваджувати заходи зі збереження та захисту ресурсів і нові збалансовані методи ведення сільського господарства, до яких відносять органічне сільське господарство. Органічне сільське господарство — це практична реалізація у сфері аграрного виробництва загальної концепції "сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку", що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Воно дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі агропромислової сфери. На думку М. Кобець, органічне сільське господарство включає:

- незалежність від промислових хімікатів, зменшення енергоємності агровиробництва, суттєве зниження виробничих витрат і залежності від зовнішнього фінансування;

- екологічні переваги — мінімізація негативного впливу на довкілля через запобігання деградації земель (ерозії, підвищеної кислотності, засоленості), збереження та відновлення їхньої природної родючості; припинення забруднення водних басейнів і підземних вод, очищення джерел питної води від токсичних хімікатів, зменшення викидів у атмосферу парникових газів і зв'язування вуглецю;

- збереження біорізноманіття та генетичного банку рослин і тварин, відмова від домінування монокультур, утримання тварин у наближеному до природного середовищі;

- розвиток місцевих, національних та міжнародних ринків органічної продукції, сприяння справедливій міжнародній торгівлі;

- збільшення кількості робочих місць у сільській місцевості, нові перспективи для малих фермерських господарств і сільських громад;

- підвищення самостійності та відповідальності аграрних виробників у процесі прийняття управлінських рішень, сприяння інноваційним сільськогосподарським дослідженням, підвищення ролі місцевих знань та ініціатив;

- здорові, екологічно чисті та повноцінні продукти харчування [10].

Сьогодні органічне сільське господарство практикується, за приблизними оцінками, у ста країнах світу, воно є одним із найперспективніших сегментів аграрного ринку. Темпи росту продажів органічних продуктів харчування підвищуються на 20—25% у рік. До країн-лідерів, що активно впроваджують і підтримують органічне сільське господарство, слід віднести Великобританію, Швейцарію та Швецію.

В Україні вже існує певна категорія людей (до 5%), здебільшого жителів великих міст, які з певних причин прагнуть споживати органічні продукти і готові платити за це немалі кошти. Ця категорія споживачів утворює певну початкову нішу для поширення органічних продуктів. Створюються також сприятливі умови для виходу продукції такого типу на міжнародний ринок [11]. Саме тому показник продажу органічних, екологічно чистих і безпечних для здоров'я продуктів харчування повинен стати одним із основних критеріїв соціальної відповідальності при визначенні відповідного статусу об'єднання та обов'язковим для виробничих фахових об'єднань, які мають право представляти інтереси галузі у взаємовідносинах з державними інституціями і всіма зацікавленими сторонами.

Низький рівень продовольчої безпеки у даний час вимагає удосконалення підходів щодо формування загальнодержавної аграрної політики, спрямованої на вирішення цієї проблеми і розв'язання соціальних питань з урахуванням необхідності збереження сприятливого стану навколишнього природного середовища, щоб задовольнити потреби майбутніх поколінь.

Виходячи з цього, виникає необхідність розробки комплексної науково обґрунтованої стратегії продовольчої програми, яка включала б системний підхід до пріоритетів по кожному з напрямів аграрної політики з наступним їх розглядом у взаємозв'язку. Прогнозовані заходи щодо розвитку сільського господарства та переробних підприємств повинні бути доповнені заходами підприємств торгівлі та населення у тісному взаємозв'язку між усіма її структурними елементами. Вирішення зазначених проблем неможливе без сталого соціально-еколого-економічного розвитку як альтернативи стихійному [6].

Разом з тим, щоб достатньо змістовно зрозуміти, як систематизувати цей процес, і повинна працювати модель сталого розвитку агропромислової сфери на сучасному етапі, автор пропонує розглянути її механізм функціонування, враховуючи взаємозв'язок з продовольчою безпекою, колективною економічною безпекою учасників фахового об'єднання, форму-

ванням фахового, інституційно спроможного, соціально відповідального середовища, а також умовами, що визначає "закон пірамід", сформований Б. Расселом: "Зміни, які відбуваються на більш низькому логічному рівні, майже ніколи (дуже рідко) не приводять до змін на більш високому логічному рівні, а зміни, які відбуваються на більш високому логічному рівні, майже завжди приводять до змін на більш низьких логічних рівнях" [12; 14; 15; 16].

У випадку побудови моделі сталого розвитку агропромислової сфери головна місія (мета), яка ставиться перед усіма основними регуляторами процесу (державою, виробниками (власниками), споживачами, наукою (освітою)), — це досягнення відповідних критеріїв та індикаторів сталого розвитку.

Тобто, бажаючи задовольнити потреби сьогодення, необхідно вийти на рівень компромісу інтересів (економічних, соціальних та екологічних), які не дозволять зашкодити розвитку майбутніх поколінь. У зв'язку з цим визначена місія (мета) повинна бути пріоритетною при встановленні критеріїв (індикаторів) продовольчої безпеки, колективної економічної безпеки, фаховості, інституційної спроможності та соціальної відповідальності, яких мають дотримуватись у своїй діяльності і пропагувати державні службовці, громадяни, науковці та виробничники.

Фактично всі критерії (індикатори) фаховості, інституційної спроможності, соціальної відповідальності, колективної економічної та продовольчої безпеки мають бути гармонізовані з критеріями (індикаторами) сталого розвитку. Контроль за цим, як свідчать результати дослідження, доцільно покласти на уповноважений координуючий орган для фахових об'єднань, який, проводячи атестацію виробничих об'єднань та визначаючи відповідний їх статус, зобов'язаний пересвідчитись у тому, що формування у своїй діяльності дотримується критеріїв (індикаторів) сталого розвитку через фаховість, інституційну спроможність і соціальну відповідальність, які законодавчо визначені для конкретного етапу розвитку суспільства. Зонами компромісів у цьому випадку є економічні, соці-

Рис. 1. Механізм функціонування моделі сталого розвитку агропромислової сфери України

альні та екологічні показники. Бажано провести відповідні переговори між учасниками, які мають представляти інтереси головних регуляторів системи, досягти домовленостей та підписати угоди, щоб помірковано врахувати (якісно і кількісно) інтереси кожної сторони. В угодах необхідно відобразити права, обов'язки і відповідальність кожного учасника, а також процедуру звітності та контролю. У результаті таких дій буде не тільки гармонізовано відповідні критерії (індикатори), встановлено економічні, соціальні та екологічні компроміси, але й враховано реальний ресурсний потенціал держави, виробника (власника) і науки (освіти). Це дасть можливість реально задовольнити потреби споживача та створити умови для задоволення потреб майбутніх поколінь. Тобто буде забезпечений зв'язок між можливостями науки (освіти), виробника (власника) та держави через баланс їхніх інтересів, будуть задоволені потреби споживача сьогодні й на конкретно визначену перспективу (рис. 1).

ВИСНОВКИ

При розробці механізму функціонування моделі сталого розвитку агропромислової сфери враховувалися такі принципи: сталий розвиток має займати центральне місце в забезпеченні здорового й повноцінного життя людей в гармонійному поєднанні з природою; принцип забезпечення задоволення потреб нинішнього й майбутнього поколінь в галузях розвитку і навколишнього природного середови-

ща; захист навколишнього природного середовища має становити невід'ємну частину сталого розвитку; для досягнення сталого розвитку ліквідувати нежиттєздатні моделі виробництва і споживання та сприяти відповідній демографічній політиці; для забезпечення сталого розвитку має широко використовуватися міжнародний досвід у застосуванні нових технологій; має надаватися широкий доступ до інформації стосовно екологічних питань; законодавчі акти мають віддзеркалювати екологічні умови та умови сталого розвитку; треба запобігати діяльності, яка спричиняє екологічні збитки або є шкідливою для здоров'я людини; відсутність наукової впевненості не має використовуватися для стримування ефективних заходів у запобіганні погіршення стану навколишнього природного середовища; забруднювач має покривати нанесені збитки; корінне населення покликане відігравати життєво важливу роль у досягненні сталого розвитку.

Ефективність функціонування моделі сталого розвитку агропромислової сфери, згідно із запропонованим механізмом та у випадку дотримання відповідних принципів, забезпечуватиметься за умови, що кожний учасник матиме рівні права у цьому процесі, нестиме еквівалентну міру відповідальності, адекватно реагуватиме на можливі відхилення від встановлених критеріїв (індикаторів), залучатиме необхідні ресурси для усунення виявлених відхилень. Крім того, він повинен об'єктивно інформувати всі зацікавлені сторони про свій ресурсний потенціал, який планує залучити, а головне — не порушувати виконання правил, процедур, заходів і термінів для досягнення загальноновизнаної місії (мети). Якщо хоча б один із учасників схибить або переоцінить свої можливості, загроза отриманню бажаного результату — очевидна.

Література:

1. Лозинська Т.М. Основні задачі забезпечення продовольчої безпеки країни // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: колективна монографія / Лозинська Т.М.; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. — К.: ІАЕ, 2001. — 831 с.
2. Саблук П.Т. Нова парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХ столітті: доповідь на Третій всеукраїнських зборах вчених економістів-аграрників 29—30 березня 2001 року. — К.: ІАЕ, 2001. — 94 с.
3. Проблеми з продовольчої безпеки в Україні не існує // Пропозиція. — 2001. — № 3. — С. 8—9.
4. Статистичний щорічник України. — 2008 року видання.
5. Статистичний щорічник України. — 2009 року видання.
6. Руснак П.П. Продовольча безпека України та її сталий розвиток / П.П. Руснак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України [ред. Д. О. Мельничук]. — Київ, 2009. — Вип. 142. Ч. 2. — С. 178—182.
7. FAO Food Security Statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/economic/ess/food-security-statistics/en/>.
8. Бережная Ю.С. Сущность устойчивого развития сельского хозяйства / Ю.С. Бережная // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского (Серия: Экономика и управление). — 2010. — Т. 23 (62). № 1. — С. 35—41.
9. Ільяшенко В.А. Вплив екологічних факторів на досягнення продовольчого забезпечення населення / В.А. Ільяшенко // Економіка та держава. — 2007. — № 12. — С. 85—86.
10. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / М.І. Кобець. — Київ, 2004. — С. 22.
11. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні / В.О. Шлапак // Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції: матеріали науково-практичного семінару (Львів, 31 березня 2004 р.). — Львів, 2004. — С. 30—33.
12. Рассел Б. Философия логического анализа / Б. Рассел. — История западной философии. — М., 1993. — С. 750—756.
13. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник // Держкомстат України, департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища. — 2009. — С. 9.
14. Міненко М.А. Умови побудови стійкого фахового конкурентного середовища / М.А. Міненко // Ефективна економіка. — 2010. — № 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: economy.nauka.com.ua.
15. Міненко М.А. Фахові об'єднання у побудові стійкої системи продовольчої безпеки України / М.А. Міненко // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 125—131.
16. Міненко М.А. Механізм формування фахового інституційно спроможного конкурентного середовища в Україні / М.А. Міненко // Економіка та держава. — 2010. — № 10. — С. 21—23. *Стаття надійшла до редакції 22.12.2010 р.*